

bek. Za hlavní přínos celé knihy lze rozhodně považovat nejen velmi erudovaný výběr textů (a většinou i jejich překlad, ve spolupráci s Marií Fouskovou a Martinou Hurdovou), které se vztahují k dané problematice, ale zejména to, že ačkoliv jde o specializované studie, rozhodně nelze říci, že by šlo o publikaci pro úzký okruh vyhraněných zájemců. Závěry, ke kterým jednotliví autoři na základě pečlivého zkoumání terénu i statistických dat dospívají, mají totiž co říci nejen odborníkům na příbuzenství, ale i pracovníkům nejrůznějších institucí, jimž u nás bývá přidělována povinnost řešit tzv. romskou problematiku.

Helena Koubková

Gary Alan Fine – Véronique Champion-Vincent – Chip Heath (eds.): RUMOR MILLS. THE SOCIAL IMPACT OF RUMOR AND LEGEND. Transaction, New Brunswick 2005.

Fenomén fám, tedy neoficiálních, ale nikoli nutně fiktivních informací kolujících v kolektivním ústním podání, nestál nikdy v centru pozornosti společenských a humanitních věd. Jako sociální fenomén ale fámy či příbuzné typy ústně šířených narativů jako klepy (*gossip*) a pověsti existovaly a existují ve všech typech společností. Jejich sociální relevanci glosovala již celá řada historických náboženských, literárních a historiografických textů – od hebrejské konceptualizace fám jako božího hlasu zvěstovaného „zpěvem ptáku nebeských“, známé ze Starého zákona,

římského božstva Fama (nebo jeho řeckých ekvivalentů Ossa a Feme), nejznámějšího z Vergiliovy *Aeneidy*, až k středověkým a raněnovověkým kronikářským dílům, dovedně popisujícím efekty fám během válek, hladomorů, epidemií a živelných katastrof.

Seriózní reflexe fenoménu fám, pomíneme-li francouzskojazyčnou tradici výzkumu novinových senzací (*faits divers*) a německojazyčnou tradici výzkumu tzv. novinových pověstí (*Zeitungssagen*), začíná ale až během druhé světové války v USA a v prvním sledu se jedná o výzkum aplikovaný. V souvislosti se snahami exekutivy zamezit šíření nepřátelské propagandy se rozbíhají psychologické výzkumy fungování fám, štedře podporované americkou vládou. Výsledky těchto aplikovaných bádání byly zúročeny nejen založením nejrůznějších dodnes fungujících „klinik fám“ a „středisek kontroly fám“ po celém anglicky hovořícím světě, ale i vypracováním klasifikací a základních modelů vzniku a fungování fám, které jsou v mnoha ohledech aktuální dodnes (viz první větší analytická práce o fámě z pera sociálních psychologů Gordona Allporta a Leo Postmana *The Psychology of Rumor* z roku 1947). Poté, co problematiku fám do společenskovědního diskurzu uvedli psychologové, následoval relativní útlum, oživený až na konci šedesátých let sociology. Právě sociologie se stala oborem, ve kterém se výzkum fám – vedle psychologie – rozvinul zřejmě nejplodněji. Do sociologického výzkumu fám se nejvýrazněji zapojili francouzští badatelé (viz proslulá monografie Edgara Morina *Rumeur d'Orléans* analyzující antisemitskou fámu kolující ve francouzském městě Orléans z roku 1969), tak i výzkumníci

ze Spojených států amerických (nejlepšími anglickojazyčnými přehledovými pracemi jsou zřejmě kompendium Tamotsu Shibutaniho *Improvised News. A Sociological Study of Rumor* z roku 1966 a jedna z posledních sumarizujících studií *Rumor and Gossip. The Social Psychology of Hearsay* Ralpa R. Rosnowa a Garyho A. Finea z roku 1976).

Další přelomové období výzkumu fám nastalo v osmdesátých letech 20. století, kdy se této problematice zmocnila slovesná folkloristika. Byla to právě moderní folkloristika, která pomocí konceptu *urban legend* (vypracovaného severoamerickou folkloristikou, v padesátých letech reanimovanou Richardem M. Dorsonem) dokázala nejen výrazně oživit své tradiční pole výzkumu a badatelské metody, ale především razantním způsobem oslovit akademickou obec, a prostřednictvím masových médií a populární kultury i širokou veřejnost. Právě komunita výzkumníků *urban legends*, na konci osmdesátých let precizovaných do konceptu *contemporary legends*, se stala ohniskem, okolo kterého se na konci 20. století soustřeďovaly výzkumy efemérních narativů typických pro postmoderní společnost – tedy i fám. Folkloristé sdružení do *International Society for Contemporary Legend Research (ISCLR)* dokázali tímto badáním dokonce přitáhnout pozornost odborníků z odlišných disciplín, takže na čas došlo ke folkloristické „konverzi“ mnoha významných badatelů z odlišných disciplín – z nejvýraznějších jmenujme alespoň francouzskou badatelku Véronique Champion-Vincentovou (původně psychologka a sociální antropoložka) a severoamerického výzkumníka Garyho Alana Finea (původně sociolog). Prá-

vě oba zmínění přední badatelé jsou spolu se severoamerickým sociálním psychologem Chipem Heathem editory recenzované publikace, vzešlé z poslední interdisciplinární mezinárodní konference *Social Impact of Rumor and Legend* a zaměřené na společenskou a politickou dynamiku těchto komunikačních forem. Hlavním cílem setkání uspořádaného za podpory Rockefellerovy nadace v italském Bellagiu v roce 2003 nebylo analyzovat jednotlivé syžety fám a pověstí, jak je tomu zvykem u odborných setkání folkloristů, ale především zkoumat jejich politický a sociální kontext. Zvláštní důraz byl kladen na problémové okruhy korupce exekutivy, skandálů a pomluv souvisejících se světem obchodu a rasových, náboženských a etnických předsudků. Centrální otázky konference se soustřeďovaly na problematiku pravdivosti fám, individuální víry ve fámy, geneze fám, pravdivosti fám a veřejné kontroly fám.

Sborník sumarizuje ty nejzajímavější příspěvky z konference, která probíhala v celkem šesti tematických blocích věnovaných vztahu fám a nábožensky motivovaných násilností, vztahu fám a etnických a válečných konfliktů, obchodnímu zneužívání fám, víře v konspirační teorie, psychologii procesu šíření fám a vztahu fám a populární kultury. Středně rozsáhlá publikace obsahuje celkem 14 příspěvků od celkem 20 autorů z rozsáhlého spektra společenských věd – od folkloristiky, sociologie a (sociální) psychologie až ke kulturní antropologii, historiografii, teatrologii a afroamerickým studiím. Jednotlivé příspěvky jsou dovedným způsobem rozděleny do tří tematických sekcí (*The Social Production of Conflict and Prejudice*, *The Spread of Rumors* a *The Creation*

of Plausibility) a doplněny úvodními slovy jednotlivých editorů. Celá publikace obsahuje i úvodní esej, úvodní slovo, závěrečnou studii sumarizující výsledky konference (ne vždy spatřovaný, ale velmi cenný a v tomto případě i výjimečně vydařený počín) a jmenný rejstřík.

První tematická sekce *The Social Production of Conflict and Prejudice*, zaměřená na sociální kontext geneze fám, je věnována především xenofobním fámám (dle archaické, ale dodnes aktuální klasifikace amerického psychologa Roberta H. Knappa z roku 1944 takzvaným *wedge-drivers*, tj. fámám uměle rozdělujícím jednotlivé segmenty populace, nejčastěji na základě etnických, náboženských, genderových nebo sociálních diferencí), které představují společensky nejzávažnější druh fám. Jak ve své předmluvě uvádí Gary Alan Fine (s. 1–7), komunikační formy typu fám nebo klepů se velmi často objevují v souvislosti se společensky konfliktními situacemi, jako jsou sociální a politické nepokoje či rasově a nábožensky motivované násilí. Jak přesvědčivě dokázala sociální psychologie, jsou to právě fámy, které jsou jedním z nejvýznamnějších faktorů přispívajících nejen k diseminaci xenofobních stereotypů, ale i ke zcela reálné diskriminaci a otevřenému násilí. Například podle údajů severoamerické Kernerovy komise pro občanské nepokoje z roku 1968 byla více než polovina tzv. násilných rasových nepokojů šedesátých let primárně způsobena nebo výrazně posílena xenofobními fámami (s. 3). Přes nepochybný sociální význam fám byla tomuto fenoménu věnována minimální odborná reflexe, přestože jsou tyto narativy v běžné sociální praxi soudobé společnosti často cíleně využívány k politickým

(dezinformační kampaně, aktivity tajných služeb) nebo ekonomickým účelům (virální marketing, *word of mouth marketing*). Sociální význam fám v současnosti paradoxně ještě vzrostl s razantním rozšířením internetu, který pro soudobou společnost představuje nejen výrazné zesílení informačních kanálů, ale který je dnes především primárním médiem pro diseminaci fám a dezinformací.

Z příspěvků první tematické sekce zaujme především dvojice případových studií dokumentujících fámy vycházející z etnických a náboženských stereotypů z per proslulého psychologického antropologa Sudhira Kakara a rakouského etnologa Ingo Schneidera. Kakarova studie *Rumors and Religious Riots* (s. 53–59) prezentuje fámy kolující v roce 2002 v indickém státě Gudžarát během nepokojů mezi hinduistickou a muslimskou populací, způsobených tragédií v Godhře 27. února 2002, kdy byl vlak převážející aktivisty náboženské odnože hinduistických nacionalistů přepaden davem muslimů. Studie se soustřeďuje na soupis hlavních motivů fám kolujících mezi populací (nasbíraných především v září 2002 v počtu cca 60 narativů), které se týkaly především připravovaného útoku na komunitu a které využívaly tradiční folklorní motivy jako záměrné hromadné otravování jídla a domněle brutální útoky cílené na ženy a malé děti. Nejprínosnější na celé studii je zřejmě komparace tematiky fám kolujících mezi hinduisty a muslimy, která ukázala, že téměř polovina fám v obou komunitách byla téměř identická a lišila se pouze přehozeným „znaménkem“ – za iniciátora nepokojů a násilností byli vždy stereotypně označováni „ti druzí“. Jedinými výraznějšími výjimkami se ukázaly oba-

vy muslimů z násilné konverze ze strany hinduistů a související snaha o „obranu“ své víry na straně jedné a obavy hinduistů z podpory muslimů ze strany pákistánských teroristických organizací na straně druhé. Zajímavé je i autorovo srovnání s fámami kolujícími v roce 1990 v Hyderábadu, v roce 1969 v Ahmedábadu a především s fámami kolujícími v době násilnosti během vzniku nezávislé Indie a Pákistánu v roce 1947, které byly, až na dobovou proměnu technologie, v podstatě identické s fámami kolujícími v roce 2002. Dobově i geograficky relativně limitovaná studie tak nabízí širší zamyšlení nad kontinuitou fám a nad diachronním studiem těchto narativů, které nejsou možná až tak efemérní, jak si myslí většina folkloristů, ale které mohou vykazovat pevné vazby na kulturní stereotypy dané společnosti i v dlouhém časovém rozpětí.

Druhá zajímavá studie z pera známého rakouského badatele současných pověstí *Mafia in Meran? Rumors and Legends Surrounding the „Leather Connection“* (s. 61–77) ukazuje na příkladu lokálně specifických negativních obchodních pověstí (*mercantile legends*) význam xenofobních stereotypů pro vznik a diseminaci tohoto typu narativů. Většinu starousedlíků ve zkoumané komunitě, severoitalském historickém městě Meran, centru regionu Jižní Tyrolsko, tvoří německy mluvící obyvatelé, přičemž jedním z hlavních zdrojů příjmů pro místní populaci je turistický ruch, především prodej kožených výrobků pro německé a rakouské turisty. Na konci osmdesátých a počátku devadesátých let 20. století toto tradicionalistické město zaznamenalo příliv obchodníků z jižní Itálie, kteří díky nízkým cenám svého zboží způsobeným nižšími výrobními náklady

takřka ovládli místní obchod s koženými výrobky. Nebývalý rozmach levných italských obchodů s koženým zbožím začal být německy mluvící meranskou veřejností vysvětlován údajným spojením italských obchodníků s mafií. Po celém městě se tak začaly šířit fámy a pověsti o údajném praní špinavých peněz získaných z prodeje drog, zbraní a prostituce; většina italských obchodů měla být pouhými zástěrkami pro kriminální aktivity. Přes značnou rozšířenost těchto xenofobních fám vyplývajících z tradičních protiitalských stereotypů a fakt, že údajné spojení meranských obchodů s mafií začala zkoumat média, samospráva i exekutiva, nedokázaly fámy italské obchodníky výrazněji poškodit. Schneiderův příspěvek si sice neklade širší interpretační ambice, ale rozhodně představuje další zajímavý důkaz xenofobního základu evropských obchodních pověstí (paralelou může být známá orleánská fáma z roku 1969 z oblasti obchodu s módou, která měla pro změnu výrazně antisemitský podtext), díky kterému se, alespoň dle teorie severoamerického folkloristy Donalda Warda, tyto narativy výrazně odlišují od amerických obchodních pověstí, které čerpají spíše z kolektivní nedůvěry k odděleným korporacím a světu velkého obchodu obecně.

Psychologicky orientovaná druhá sekce *The Spread of Rumors*, uvedená vstupním slovem Chipa Heatha, se zabývá motivací individuů i kolektivů k šíření fám a snaží se najít odpověď na otázku, proč jsou tyto komunikáty, které mají na sociální život obvykle výrazně negativní vliv, společností vůbec šířeny. Tato sekce tvoří zřejmě nejpřínosnější část celé publikace, především kvůli úvodní studii Prashanta Bordii a Nicholase DiFonza *Psychological*

Motivation in Rumor Spread (s. 87–101), která na základě sumarizace základních psychologických studií na toto téma přesvědčivě analyzuje motivační postoje individuí k vyhledávání, hodnocení a následnému šíření fám. Na rozdíl od starších prací, které jako hlavní motivaci pro šíření fám uváděly zbavování se pocitů nejistoty a obav, vidí oba autoři hlavní důvod pro diseminaci fám v konstruování sociálních vazeb a zvyšování sebevědomí individua. Třemi hlavními důvody pro šíření fám jsou tak dle autorů *fact-finding*, *relationship-building* a *self-enhancement* (s. 88, 97–98). Z dalších studií druhé sekce zaujme mimo jiné i práce francouzské folkloristky Véronique Champion-Vincentové, odbornice na současné pověsti a fámy, která se ale nevyhýbá ani historickým exkurzům, *From Evil Others to Evil Elites. A Dominant Pattern in Conspiracy Theories Today* (s. 103–122), která si všímá zajímavého posunu v kolektivním euro-americkém konstruování paranoidních konspiračních teorií. Zatímco tradiční pověsti a fámy většinou hledaly konspiraci u „těch druhých“ (typicky cizinců nebo etnických a náboženských menšin) a tento postoj přetrvává i v mnoha pověstech současných, soudobé sofistikovane konspirační teorie (jejichž významné rozšíření autorka datuje od Francouzské revoluce a rozvoje demokratických společností, které výrazně oslabily tradiční hodnotu důvěry v nejvyššího, Bohem dosazeného představitele státu) vidí jako hlavní zdroj zla nikoli někoho zvenčí, ale elity vlastního státu, nejčastěji reprezentovaného tajnými službami. Vedle inspirativního historického přehledu hlavních znaků konspiračních teorií autorka nakonec konstatuje, že lidé věřící konspiračním teoriím tvoří zřejmě jen velmi malý, ale

díky moderním médiím poměrně vlivný segment populace, díky kterému je možné nabýt pocitu, že lidé ve vyspělých zemích již zcela opustili víru v pokrok a přijali nedůvěru k elitám vlastní společnosti, která je typická pro dnešní méně rozvinuté země. Na druhou stranu masový rozmach soudobých konspiračních teorií kritizujících představitele současné státní moci rozhodně z moderních fám nevytlačil tradiční „zákeřné cizince“ – tedy etnické, náboženské a jiné minority (s. 117).

Konspirační teorie, severoamerickým folkloristou Billem Elvisem trefně nazývané *contemporary mythologies*, jsou skutečně nesmírně zajímavými subkulturami intelektuálního disentu (s. 103), které si pozornost sociálních věd bezesporu zaslouží – na sousedním Slovensku se studiu konspiračních teorií již delší dobu plodně věnuje folkloristka Zuzana Panczová. Třetí velice podnětnou studií druhé sekce je práce trojice kulturních a medicínských antropologů Pamelý Feldman-Savelsbergové, Flavienu T. Ndonka a Songu Yanga *How Rumor Begets Rumor: Collective Memory, Ethnic Conflict, and Reproductive Rumours in Cameroon* (s. 141–157), která zkoumá fámy související s odmítáním vakcín (považovaných za skrytý sterilizační nástroj) a kondomů (údajně kontaminovaných virem HIV) v současném Kamerunu. Teoreticky i metodologicky precizní etnografická studie je skvělým příkladem nejen antropologické práce v terénu, ale i využití historického materiálu s cílem stvořit sevřenou studii, která je podnětná nejen pro folkloristiku a kulturní antropologii, ale i pro antropologii aplikovanou, neboť pomáhá pochopit myšlenkové stereotypy lokální populace, které mohou mít negativní zdravotní následky.

Závěrečná sekce *The Creation of Plausibility*, doplněná úvodním slovem známé folkloristky zaměřené na afroamerickou problematiku Patricie A. Turnerové (dvojice jejich knih *I Heard It Through The Grapevine. Rumor in African-American Culture* z roku 1993 a *Whispers on the Color Line. Rumor and Race in America* z roku 2001 patří k tomu nejzajímavějšímu, co se na poli moderního výzkumu fám v posledních letech objevilo), se zabývá problematikou věrohodnosti fám a snaží se zkoumat mechanismy, jakými dochází k jejímu utvzování a následné diseminaci. Ze studií této sekce zřejmě nejvíce zaujmou čtyři práce. První z nich, s názvem *Celebrating Arabs and Grateful Terrorists: Rumor and the Politics of Plausibility* (s. 189–205) z pera nezvyklého tandemu sociologa Garyho Alana Finea a filosofa Irfana Khawaji stejně nekonvenčním způsobem analyzuje současné pověsti a fámy o islámských teroristech, tedy téma po 11. září 2001 ve světové folkloristice až nezdravě populární (několik studií o tomto tématu např. napsali i maďarští folkloristé!). Druhá zajímavá studie *Beyond Rumor and Legend: Some Aspects of Academic Communication* (s. 207–222) skotského psychologa Sanidy Hobbse se zabývá akademickým folklorem, konkrétně fiktivními narativy spojenými s postavou slavného amerického psychologa B. F. Skinnera (1904–1990). Třetí interesantní práce z pera zřejmě největšího současného francouzského odborníka na fámy a současné pověsti, sociologa Jean-Bruno Renarda *Negatory Rumors. From the Denial of Reality to Conspiracy Theory* (s. 223–239), se pak věnuje speciálně cifickému a pro postmoderní společnost typickému druhu fám vyvracejícímu obecně uznávaná fakta, které časem mutují

do svérázných konspiračních teorií. Příkladem mohou být fámy o zdánlivé smrti (např. Elvis Presley), fámy o dvojnicích (např. jugoslávský maršál Tito zemřel již v šedesátých letech a místo něj vládl jeho dvojník), fámy o mediálních manipulacích s realitou (např. američtí astronauté nikdy nepřistáli na Měsíci, útok na Pentagon 11. září 2001 byl zinscenován americkou vládou). Pozornost si zaslouží i závěrečná studie antropologizující historičky Luisy Whiteové *Social Construction and Social Consequences. Rumors and Evidence* (s. 241–254), která zkoumá dynamiku a sociální funkci fám o vampirických únosech lidí za účelem sbírání krve v současné Africe (především Keně a Ugandě). Celý sborník je zakončen závěrečným esejem rozebírajícím sedm základních problémových okruhů, „otázek“, kterými editoři vymezují pole pro další výzkum fám a soudobých pověstí: 1. Jaký je vztah fám a jejich pravdivosti?; 2. Jakou roli hraje víra ve fámy?; 3. Jakou úlohu hraje u fám věrohodnost evidence?; 4. Jsou klasifikace fám stále účelné?; 5. Jak věrohodně definovat fámu?; 6. Jak dlouho mohou fámy existovat v sociálním životě?; a 7. Jak můžeme výsledky výzkumu fám aplikovat v sociálním životě?

Recenzovaná publikace jako celek rozhodně představuje zajímavou ukázkou faktu, že se výzkumu fám dnes věnují nejen psychologové, sociologové a folkloristé, ale široké spektrum dalších společenských a humanitních věd, včetně poněkud nečekaných (teatrologie). Ačkoli sborník spojuje různé „národní“ tradice výzkumu fám (minimálně anglosaskou psychologickou a folkloristickou s francouzskou sociologickou, k jejichž fúzi ovšem došlo již na půdě ISCLR v devadesátých

letech), je zarážející absence studií z několika dalších oborů, které se studiu fám již delší dobu a s výraznými úspěchy věnují – především politologie a ekonomie. Přes deklaraci zájmu o pověst v názvu sborník nepřináší pro zájemce o studium současné pověsti příliš nových či zajímavých informací, které je třeba spíše hledat v aktuálních monografiích jednotlivých autorů, periodikách ISCLR *Contemporary Legend* a *Foafale News* či běžných folkloristických časopisech jako *Fabula*, *Journal of Folklore Research*, *Folklore* a *Journal of American Folklore*. Pro domácí zájemce o studium slovesného folkloru je ale sborník nepochybně přínosný, neboť česká folkloristika má ve studiu efemérních narativů, jako jsou fámy, výrazný deficit. Domácí slovesná folkloristika jako celek byla ovšem v minulých desetiletích jako vědní obor dlouhodobě marginalizována, a to jak teoreticky, tak především personálně. Důvodem pro tragický stav této disciplíny, kde kdysi působila celá řada mezinárodně uznávaných odborníků, byla primárně ideologická stanoviska, která oproti výrazně „buržoazní“ (rozuměj mezinárodní a tím i západní) komparativní folkloristice favorizovala výrazně nativistický národopis studující materiální i nemateriální pozůstatky domácí lidové kultury (podobný osud ostatně hrozí personálně stále tragicky oslabené slovesné folkloristice i dnes, paradoxně ovšem ze strany nekritické neprofesionální recepce přístupů anglosaské kulturní/sociální antropologie domácími odborníky z mnohdy zcela odlišných oborů). Česká tradice výzkumu fám ale přesto existuje; vedle raných glos našich předních folkloristů (např. Jiří Polívka) se fámám na konci osmdesátých let 20. století výrazně věnoval brněnský

folklorista Bohuslav Beneš, inspirovaný pracemi německého folkloristy Rudolfa Schendy. Jakýmsi zázračným zjevením, domácí etnologií ovšem relativně opomíjeným, je pak české vydání knihy významného francouzského teoretika fámy Jeana-Noëla Kapferera *Fáma, nejstarší médium světa* z roku 1992 (která v edičním plánu nakladatelství Práce zůstala ještě z dob minulého režimu kvůli pochvalné recepci této knihy v někdejší Sovětském svazu, způsobené zřejmě Kapfererovým bojem sfámami souvisejícími s katastrofou jaderné elektrárny v Černobylu – viz rozhovor s autorem v československé mutaci sovětského časopisu *Nová doba* 45/5, 1988: 40–42). „Benešovská“ tradice výzkumu fám ale stále žije, především na Slovensku (viz práce Zuzany Panczové či Zory Vanovičové); její výraznější oživení u nás nastalo až v posledních letech v souvislosti s domácí recepcí mezinárodního výzkumu současných pověstí.

Z recenzované publikace – pokud bychom ji skutečně chtěli považovat za reprezentativní pro mezinárodní výzkum fámy, čemuž rozhodně odpovídá minimálně personální složení přispěvatelů sborníku – vyplývá jeden naprosto zásadní závěr. Teoretické těžiště, z kterého vycházejí ty nejinspirativnější podněty ke studiu fám, se od „sociologické“ fáze vymezené padesátými až sedmdesátými lety 20. století a „folkloristické“ fáze osmdesátých až devadesátých let zřejmě navrací do své prvotní, „psychologické“ fáze. Psychologické, konkrétně psychoanalytické výzkumy motivací individua k disseminaci fám jsou totiž asi jedny z mála, které dokáží poskytnout relevantní teoretické modely k výzkumu jejich šíření, jak jasně ukázaly dlouholeté výzkumy kle-

pů (*gossip*), prováděné již od šedesátých let 20. století (s. 58). Otázkou ale zůstává, nakolik budou z výsledků výzkumu fám schopny těžit do svých teoretických modelů často až příliš zahleděné disciplíny kulturní antropologie a folkloristika, které fámy většinou považují za pouhý nijak nereflektovaný zdroj dat sloužící ke konstrukci nějaké „kultury“ na straně antropologie či „folklorního žánru“ na straně folkloristiky. Jisté je, že fámy není možné považovat za pouhé nijak neanalyzované „drby“ (jak tvrdí Yasar Abu Ghosh, Jakub Grygar a Marek Skovajsa v *Sociologickém časopise/Czech Sociological Review* 43, 2007, 1: 9), nýbrž jde o významný sociální fenomén, který si nepochybně zaslouží seriózní bádání. Pro teoretický i aplikovaný výzkum soudobé sociální reality by mohlo být mnohdy přínosnější než esoterické konstrukce antropologů a folkloristů.

Petr Janeček

**Mark Juergensmeyer:
TEROR V MYSLI BOŽÍ.
GLOBÁLNÍ VZESTUP
NÁBOŽENSKÉHO NÁSILÍ.**

Překlad Tomáš Suchomel.
CDK, Brno 2007, 382 s.

Napsal-li americký sociolog Peter L. Berger v rámci (sebe)kritiky sekularizační teze, že současný svět je „stejně výrazně náboženský, jako byl svět kdykoli dřív, a v některých oblastech dokonce ještě víc“ (*The Desecularization of the World*. Washington – Grand Rapids 1999: 2), myslel tím především mohutný nástup deprivatizovaného náboženství a deseku-

larizaci v řadě oblastí světa. Stejně dobře však mohl upozorňovat na obrovský rozmach nábožensky zdůvodňovaného násilí, které se díky globálnímu mediálnímu pokrytí dostává i do povědomí sekularizované a vůči religijní deprivatizaci značně imunní české veřejnosti. Ztráta „jistot“ bipolárně rozděleného světa v důsledku pádu železné opony v řadě případů vedla podle jiného amerického sociologa k „novým studeným válkám“ mezi různými konfesemi a sekularisty (M. Juergensmeyer: *The New Cold War?* Berkeley 1993) a současný náboženský terorismus ukazuje, jak rychle se z válek „studených“ mohou stát „horké“, přičemž množství (přinejmenším potenciálních) obětí si už bohužel v ničem nezadá s „konvenčními“ ozbrojenými mezistátními střety. Hlubšímu studiu (zdůvodnění) současného náboženského terorismu Juergensmeyer věnoval knihu *Teror v mysli Boží*, poprvé vydanou v roce 2000, zatímco českému čtenáři se dostává o tři roky novější vydání, upravené v souvislosti s děsivou zkušeností 11. září 2001. Jde přitom o zásadní vhled do argumentace (náboženských) teroristů a těch, kdo jejich jednání legitimizují nebo alespoň schvalují, stejně jako o brilantní analýzu kontextuálního původu, forem i účinků takto motivovaného násilí a jeho vztahu k náboženstvím, která prakticky vždy horlí po pravém opaku násilí. Autor se totiž nespokojuje s představou, že existuje jakýsi „terorismus *sui generis*“, který se pouze maskuje náboženstvím, ale bere toto spojení mnohem vážněji, přestože se sám považuje za (většinového) náboženského ne-militanta (s. 26).

Mark Juergensmeyer svou knihu rozdělil na dvě části, přičemž v prvních pěti